

A FRANCZIA REFORMÁLT EGYHÁZ JELEN ÁLLAPOTA *)

A külföldi olvasó nehezen foghatná föl a francia reformált egyházban az utóbbi néhány év alatt oly szenvedélyesen vitatott kérdéseket, ezen egyház szervezetének és törvényeinek némi előleges ismerete nélkül. Hogy ezekről bizonyos fogalmat tudjunk adni, a multba kell visszamennünk és annak tényeit kell röviden összefoglalnunk. Ez jelen cikkünk célja.

Az 1852-ik évig a francia reformált egyház csupán a tizedik év (1802) germinali törvényeire támaszkodott. Az első consul, a ki már épen I. Napoleonná volt leendő, 1801-ben a kath. egyházzal kötött concordatumot aláírván, a germinali törvénynyel a reformált egyház szervezetét kívánta megállítani. E concordatumot teljessé tette akkor, midőn a katolikus és protestáns egyházaknak az államhoz való viszonyát szoroson meghatározta. Ezen okmányok magukon viselik azon ember tiszta, de feltűnően parancsoló, mondhatni zsarnok szellemét, a ki független főségre törekedett, s a ki ép oly készségesen szeretete volna az egyház fejéül kikiáltatni, mint a hogy magát a hadsereg fővezérének proclamálta. Az önálló, független egyház eszméje nem fért össze az ő autocrat szellemével. S természetesen a germinali törvény nem egészen tökéletes; de a protestánsok oly kevésé voltak hozzá szokva ahhoz, hogy velök, mint polgárokkal bánjanak, hogy ily alakban is hálával fogadták. Csak később a miveltség előhaladásával és a társadalmi állapotok javulásával vették észre a nekik adott szervezet hiányait, de ekkor igenis érezték a germinali törvényben involvált hátrányokat. A megszorítások azonban koránt sem voltak oly komolyak, mint az orthodoxok párt-szellemtől vezetve állították.

A francia prot. egyháznak a germinali törvény alapján történt szervezete igen egyszerű. E szerint vannak consistoriumaik és vidéki synodusaik. Minden 6000 protestánsra esik

*) A kiválóan érdekes cikket az újévben megindult „Modern Review” című szabad irányu jeles angol folyóiratból vettük át a szerkesztő szives engedélyével.

egy consistorium, és öt consistorium együtt alkot egy kerületi zsinatot (Arrondissement Synodal). Ez a két testület intézi az egyház ügyeit, de minden fontosabb határozathoz a kormány helybenhagyása kívántatik. Semmi hitcikkelyt, vagy fegyelmi határozatot a kormány helybenhagyása nélkül kihirdetni nem lehet, a lelkészt is hivatalától megfosztani csak ennek áll hatalmában. Ez természetes következménye azon ténynek, hogy az egyház egy concordatum eredménye. Az egyház és állam egyesülése világosan és szükségképen magával hozza az állam ellenőrzési jogát. Az állam ellenőrzése ellen az egyház mintegy negyed évszázig nem is tett semmi kifogást. Az egyes hitközségek békében éltek egymással és a protestantismus szellemétől elválaszthatlan irány különbségeket atyafiságos indulattal megtűrték, mialatt az evangelium terjesztésében közös erővel fáradoztak. Egyenetlenségek nem fordultak elő, mert mindenik inkább az érintkező, mint az elválasztó pontokat kereste és hangsúlyozta.

Minden jól ment egészen az ugynevezett újra ébredés (Reveil) feltűntéig. E vallási mozgalom 30 körül keletkezett; legalább ezen időtájt kezdett figyelmet kelteni és ama körülményeket felidézni, melyek történetünkben oly mély nyomokat hagytak hátra. E mozgalom külföldi eredetű levén, arról ítéletet mondani kissé nehéz. Sok jót hozott kétségtelenül, de egyzersmind sok rosztat is. Jót, a mennyiben a vallási tárgyak iránt felkeltette a figyelmet s felrázta az addigi egyhangu életben közönyössé lett szellemeket és merész állításai-
val felébresztette a kritikai tanulmányok iránti vágyat. De ártott szükkeblülésével, a biblia magyarázatban való kiméletlen eljárásával, tulzó theoriáival és gyakran igenis kicsinyes szellemével. Ez időtől kezdve az egyházak és consistoriumok addig élvezett békéje meg lett zavarva s a tani különbségek hovatovább mindinkább kifejlödvén, jó előre jelezték a bekövetkező krisist. Némely lelkészek, kik a revival legszélsőbb tanait ölelték át, annyira mentek, hogy jogosnak állították működésökben az egyház akarátját tekintetbe nem venni. Ez rendetlenség, anarchia volt, melyben az államnak közbe kellett hogy lépjen a germinali törvény tiszteletben tartásáért, miután az egyezmény mindkét félre nézve egyaránt kötelező. Még mielőtt a harc nagyobb mérvet öltött volna egy szabadelvű lelkész így nyilatkozott: „Mi, ha a szükség úgy kívánja, tu-

dunk működni a consistoriumok nélkül is, és ha kihínak, ellenük is!“ Mindazonáltal leszámítva az olykor-olykor felmerülő kisebb egyenetlenségeket a francia egyház két pártja közt a juliusi monarchia alatt meglehetősen egyetértés uralkodott. Volt köztük egység, mely mindkettőt ugyanazon határok közt tartotta, egység, melyet az odium theologicum sem tudott ekkor megtörni. Mikor az 1848-iki forradalom kiütött, a protestánsok, lelkészek és világiak, korántsem voltak annyira megoszolva, mint némely szembetűnő, de nem elég pontos adatokból vélni lehetne. A köztársaság kimondása a protestánsok közt nagy aggodalmat, mondhatni félelmet okozott. Igaz, hogy az új politikai eszmék a protestáns nagy többség politikai eszméi is voltak, de az egyház és állam elkülönítésének kérdése nyomulván előtérbe, a protestánsok belátták, hogy e tekintetben egyesült erővel kell működniök.

Következőleg Párisban 1848. sept. 10. egy egyetemes zsinatra gyűltek össze. De e zsinat nem volt egészen szabályszerű, miután a germinali törvény csakis „vidéki zsinatot“ ismer el törvényesnek. Az egyes gyülekezetekből nagy számmal jelentek meg képviselők, és köztük testvéries érzés uralkodott. Mindazáltal lehetetlen volt e gyűlésnek úgy folynia le, hogy a naponta mind feltűnőbbé váló hitnézeti eltérések ne nyilvánuljanak. A tisztán egyházi kérdésekben megegyeztek; hanem a dogmai alapon, a hitvalláson, melyet a La Rochelle méltán elévült, régi hitrendszere helyébe akartak állítani, mint mindig, úgy most is fenakadtak. Mint hátrább meglátjuk, ez okozta az 1872-iki heves összeütközést, és ez lesz okozója továbbra is minden harcznak az állammal egyesült egyházakban.

III. Napoleon államcsinye után, a francia reformált egyház szervezetében új módosítás tétetett. A germinali törvénynek az egyetemes zsinat mellőzésénél sokkal nagyobb hiánya volt, hogy az egyes egyházakban kebli consistoriumokról nem gondoskodott. Ezért az 1848-iki törvénytelen zsinat egy az azt képviselő testület létrehozását indítványozta, mely ügyeit a consistorium ellenőrzése alatt intézze. A germinali törvény a consistoriumi tagokra nézve úgy intézkedett, hogy a legtöbb adót fizetők legyenek egyháztanácsosok. Az 1848-iki zsinat azt kívánta, hogy az egyháztanácsosokat válasszák, választó joggal bírván minden 25 éves protestáns egyháztag. Ez indítványt a törvényhozó testület 1852-ben lényegileg elfogadta.

Az 1852. márt. 26-iki törvény, mely a protestáns — reformált és lutheránus — isteni tiszteletet újra szervezte, a választási jogot 30 évhez és az illető egyházmegyében két évi lakáshoz köti. Az új törvény, mely a germinali törvény teljessé tétele, a szervezetet így állítja meg: 1. Presbyterium, mely a hitközségi közigazgatást intézi és a consistorium alatt áll; 2. Consistorium a germinali törvény alapján alkotva. 3. Vidéki zsinatok az 1802-i szervezettel. 4. Központi tanács, az egyetemes zsinat helyébe, melyről sem a 1852-iki, sem az 1802-iki törvény nem tesz említést; a központi tanács a consistoriumok és állam elismert közvetítője. Ezzel a szervezettel élt az utóbbi 28 év alatt a francia reformált egyház. Készséggel elismerjük, hogy e constitutióval egy nagy lépés tétetett előre, és hogy az egyháznak oka volt örvideni annak. Kétségtelesen sokkal logikusabb lesz vala, ha a központi tanács helyett egyetemes zsinat állítatik föl. De a Náoleonok zsarnokok voltak, és a régi zsinat visszaállítását, mint a mely vallási ügyekben a legfőbb alkotmányozó testület lett volna, saját önkényes hatalmuk mellett nem nézték volna jó szemmel. Igaz, hogy a zsinat határozatai az állam helybenhagyása nélkül nem tekintettek volna érvényeseknek, és így a zsinat alkotmányozó hatalma nem lesz vala egyéb fictionál. De hogyha az állam a szentesítést a határozatoktól megvonja, bizonyára nagy izgalmakat idézett volna elé, és a Náoleonok az eszmékért való heveskedést nem szivelték. Legegyszerűbb volt azért az egyetemes zsinatot egészen elnyomni. A mi a vidéki zsinatokat illeti, bátran kimondhatjuk, hogy azok csak névleg léteztek, mert az egyházi ügyeket mind a presbyterium, a consistorium és a központi tanács intézték és pedig erélyesen, jó eredménnyel. Az orthodoxok most is makacsul követelik az egyetemes zsinat felállítását indítva részben az által, hogy a választó kerületeket ők határolták ki s a többség felől biztosak, mert népes szabadelvű hitközségeket jelentéktelen orthodox hitközségekkel egy választó kerületbe osztva (választó kerület Franciaországban van 20; Algeriában 1) be, s mindeniknek egyenlő képviseleti jogot adva, a liberalisok hangja csaknem egészen elveszne az egyetemes zsinaton.

Az 1848-i zsinaton heves vita támadt egy hitvallás megállítása felett. 1850 óta a szakadás a francia reformált egyház két iránya közt folyvást növekedett. A strassburgi Re-

vue de Theologie a theologiai tudomány legnehezebb problémáira nagy világosságot vetett. Éles és kérlelhetlen logikával egyik rendszert a másik után törte össze és annyira, hogy egészszé alkotni többé lehetetlen volt. Történeti kérdésekben le a dolog mélyéig hatolt vizsgálódásával. De a mint az élő viznek, az igazságnak utat nyitott, sok illusiot söpört el, sok balhiedelmet semmisített meg. Ezért a traditio barátai hovatovább ingerültebbek lettek, siránkozva panaszkodván, hogy Istenüket elvették tőlük, és nem tudják, hová tették. Külsőségekre alapított hitök nem állotta a kritikát. A tudományos szellem a folyóiratokból és könyvekből átment a szószékbe. Némely kitünő ékesszólással, erős meggyőződéssel és éles elmével bíró lelkészek a kritika eredményeit gyönyörű egyházi beszédekben mutatták fel. Még csak ez hiányzott, hogy a pohár csordultig megteljen. Az orthodoxia addig megelégedett panasszal, kitérés és fenyegetőzéssel. A lelkész-gyűlések, melyek évenként Párisban szoktak történni, az orthodoxok és liberalisokra nézve közös találkozási hely voltak, s rendszeren szép számmal jelentek meg mindkét részről. Élénk és heves viták folytak itt igen gyakran, de azért mindkét párt évről évre megjelent e gyűléseken.

Azonban csaknem váratlanul egy botrányos eset jött közbe. A párisi Consistorium, az orthodox reactio központja, a híres Guizot befolyása alatt — a ki minden nagy tehetségei mellett is sok rosszat okozott a reformált egyháznak, — az ifjabb Coquerel Athanase-t Paschoud M. melletti segédi állásától felfüggesztette. Ez eljárás hírére megbotránkozással fogadta az egész Franciaország, sőt a külföld is. Ezzel az orthodox és liberalis párt közti küzdelem élet-halál tusává fejlődött. A liberalisok szerencsétlenségükre nem voltak oly előrevigyázók, mint az orthodoxok, kik hallgatag a legmagasabb és legjövendelmezőbb egyházi állásokat biztosították maguknak. A császárság utolsó éveiben az orthodoxok mindent elkövettek, hogy a kormányt megszorító lépésekre bírják a liberalisok ellen, a kik szabadság és függetlenség érzetüknél fogva a magas körökben nem nagy kedveltségnek örvendettek. Az orthodox vezérek a titkos szervezés munkáját bevégezve mind nyomatékosabban követelték az egyetemes zsinatot, mert biztosak voltak a többség felől, ha összeirási tervüket elfogadják. De minden ismételt kísérleteik daczára a császárság és tanácsadói süketek maradtak kéréseik előtt. Ha a császári hatalom tovább fenmarad,

valjon az orthodoxok megnyerték volna-e, mit ohajtottak? Meglehet. Legalább közülök sokan úgy hitték. A kik így vélekedtek, jól kellett hogy ismerték legyen a kormány hivatalok hátsó lépcsőit és az államfő helyesen számítva egy orthodox majoritással bíró zsinat despoticus intézkedéseire, lehet hogy oly valamit talált volna abban, mi az ő saját érdekeinek fogna szolgálni és a császári politikával összhangban leend.

Kiütött az 1870-i esztelen háború s a császárság vérpatak és szegény közt elesett. E rettenetes év alatt a reformált egyház feledte viszálykodásait s csak a hazára gondolt. A liberális és orthodox szívet ugyanaz a hazafiui lelkesedés, ugyanaz az önfeláldozó érzés, ugyanaz a fájdalom járta át; minden szív együtt dobant. De mikor a veszély elmúlt és a béke megkötöttet, a vallási és egyházi különbségek sokkal feltünőbbben nyilvánultak, mint valaha. Az orthodoxok ráestek a köztársasági kormányra, hogy engedje meg egy egyetemes zsinat tartását. Végre némi késedelmezés után Thiers, a köztársaság akkori elnöke, 1871. novemb. 29-én alájegyezte az egyetemes zsinatot összehívó határozatot, és egy kormányi körrendelet 1872. június 6-ára tűzte ki megtartását. Bátran feltehetjük, hogyha Thiers olvashatott volna a jövőben és előre láthatta volna, hogy a későbbi köztársasági kormánynak mennyire meggyűjti ezzel a baját, ugyanazt a választ adja ő a zsinattartást követelőknek, mely nem régen hasonló kérésre adatott: „Midőn mindannyian megegyeznek a zsinattartás kérdésében, a kormány kész lesz azt megadni.“

A kitüzött napon a zsinat tagjai, papok és világiak együttvéve 108. Párisba a Saint-Esprit templomba gyültek össze. Bármiképen ítéljük e gyületről, lehetetlen megtagadni nagy jelentőségét, az emelkedett hangot és vallási buzgóságot, mely a felmerült vitákban jellemezte. A francia protestánsok legjelesebb képviselőiket küldötték ez ünnepélyes tanácskozásokra. Még a gyülés vége előtt beszéd tárgya volt, hogyha az orthodoxia felülmulja számban a liberalismust, de tudományban, a felelősség érzetében és a vitás kérdések alapos tárgyalásában a liberalismus áll felül az orthodoxián, mely nézetet a zsinati jegyzőkönyvek teljesen megerősítnek.

Nincs szándékunkban a zsinatnak mind a harmincz üléséről tudósítást adni. De annyit röviden mondhatunk, hogy az egész dolog a harmadik ülés kezdetén eléterjesztett hitvallás

feletti vitában összpontosult. Ez volt a kényes pont, mert az orthodoxok azt hitték, hogy a credo, melyet ők az egyház törvényes hitvallásának akartak nyilvánítani, a semmiféle credonak aláírni nem akaró liberalisokat az egyházból kiűzendi. Ezen hitvallás a következő két pontot foglalja magában:

„Az egyház legfőbb tekintélynek a szentírást ismeri el.“

„Az idvességet a Jézus Krisztusban, az Isten egyetlen fiában való hit által hiszi megnyerhetőnek, a ki bűneinkért megholt és megigazulásunkért feltámadott.“

Ha ez okmányt a vallásos érzés kifejezésének tekintjük, nagyon is gyarlónak kell mondanunk. Isten, szent lélek stb. abban nem is említetnek. Az tényleg semmi egyéb, mint fegyver a harcra. E tárgyat tiz ülésen keresztül vitatták. A legékesszólóbb férfiak emelték föl szavukat, hogy az orthodox pártot meggyőzzék ezen hitvallás kötelező erejüvé tételének szükségtelességéről és veszélyességéről. Mind hiába. Az orthodoxok már rég készültek erre. Szónokaik közül többen még azt hangoztatták, hogy a két irány teljesen váljék el; mindazonáltal tartozkodtak a liberalisoknak az egyházból való kizáratását követelni. Végre a tizenharmadik ülésben június 20-án csütörtök napon ezen hitvallás 61 szavazattal 45 ellenében keresztültetett, szavazván 106. Két tag, egy liberalis és egy orthodox távol volt. E zsinatnak még azon intézkedése érdemel említést, hogy a választási képességet a kort illetőleg a germinali törvényben és az 1852. márt. 26-i Décret-Loi-ban meghatározott 30 év helyett 25-ben állapítja meg. A gyűlés július 10-én ért véget és a két párt a helyett, hogy közeledett volna egymáshoz, inkább eltávolodott. Ettől fogva egyesülésről szó sem lehetett.

A hitvallásnak szavazattöbbséggel elfogadása még nem volt minden. Világos, hogy az orthodox párt nem azért készítette azt a hitvallást, hogy a zsinat elfogadván, platonicus gyönyört találjon e tényben. Célzatosság vezette a pártot; ismételten kijelentették ugyan, hogy ők nem akarják azt senkire ráerősokolni, de a következmény eléggé megmutatta, hogy éppen ez volt a céljuk. Azonban még hátra volt egy körülmény. A concordatum gondoskodik arról, hogy a reformált, valamint a katolikus egyházban egy hittétel, vagy egy fegyelmi törvény sem hirdethető ki, míg az állam ahhoz beleegyezését nem adja. S hogy a hitvallás törvényes jelleget ölthessen, az

államtanács helybenhagyó beléegyezését kellett megnyerni. Thiers elnöksége alatt azonban ez irányban tett minden lépésök eredménytelen maradt; de midőn a reactionarius politikai pártok coalitioja Thiers-t megbuktatta, ama vezérférfiak, kik 1873. márt. 24-én jutottak hatalomra, több figyelemben részesítették a vallási reactio képviselőit. De a győzelmet küzdelem nélkül megnyerni nem lehetett. Hogy rövid legyen, 1874. febr. 28-án, az államtanács beléegyezését adta a zsinat által elfogadott hitvallás közzétételére. Érdekes, hogy az államtanács minő nyelvet használt: „Est autorisée la publication de la déclaration de foi votée par le Synode Général... etc.“ Az államtanács tehát, midőn a hitvallás közzétételét engedélyezte, azt semminemű értelemben vagy mértékben sem emelte törvénynyé, mely előtt minden francia protestansnak meghajolni kelljen. Minden helyes gondolkozású embernek el kell ismerni, hogy a tanács határozatának ez az egyedüli helyes, lehetséges és tisztességes magyarázata. Ezért úgy tetszett, hogy ez a közzététel a reformált egyház helyzetére nem fog befolyással lenni. Aztán, nem jelentették-e ki magok az orthodoxok, hogy hitvallásukat nem akarják senkire ráerőszakolni? s mindenek felett nem jelentette-e ki a vallásügyi minister, ki a zsinatot a köztársaság elnökének nevében összehívta, hogy e zsinat csakis tisztán tanácskozó, s következőleg törvényhozásba nem bocsátkozhatik, nem szabad bocsátkoznia.

Kétségtelenül így kellett volna ennek lenni; de az események megmutatták, hogy a liberalisoknak politikai reactional és reactionarius orthodox politikával van dolguk. Itt kezdődik egyike ama hosszú küzdelem sötét phasisainak, mely a francia reformált egyházban ma is oly elkeseredetten foly. A következő öt év alatt a liberalisok, kik a francia protestansoknak, ha nem több, de legalább fele részét teszik, minden órában az egyházból kizáratástól tarthattak. Az orthodoxia vezérei, kik a Thiers bukása után jött államférfiakkal igen jó lábon állottak, minden erejüket megfeszítették, hogy a hitvallás az összes francia protestansokra különbség nélkül kötelezőnek mondassék ki.

E célra az eszközöket nem kellett messze keresni. Az egyháztanácsok minden három évben újra választatnak. A vallásügyi tárca 1874-ben egy olyan ember kezében volt, kinek tudatlanságát csakis a legitimisták és klerikalisok ügyében ta-

nusított buzgalma multa felül. Engedve az orthodox párt vezérszellemei tanácsainak és kéréseinek, az egyházmegyei választásokat három hónappal későbbre halasztotta és a választást a zsinat határozatai értelmében rendelte el. Az orthodoxok most már elérték céljukat. A liberalisoknak meg kellett hajolni, vagy pedig az egyházat odahagyni. De minő nagy volt az orthodox párt meglepetése, látva, hogy a miniszter rendeleteit csaknem mindenütt a legnagyobb ellentállással fogadják. A liberalis hitközségek a zsinat szabványait tekintetbe sem véve, csaknem mindenütt a germinali törvény és az 1852-iki Decret-Loi rendelkezéseihez szigoruan ragaszkodva ejtették meg a választást. A minister azzal bosszulta meg magát, hogy e választásokat megsemmisítette. De a liberalis consistoriumok ezt számba sem vették, sőt némely hitközségek a minister ellen az államtanácsnál panaszt emeltek. A dolgok maradtak *in statu quo*. S azon sajátságos helyzet állott be, hogy voltak egyháztanácsok, melyek nem bírtak törvényes léttel, de a melyeknek tárgyalásai nagyobb részben törvényesek voltak; némely helyen ez az állapot ma is fenáll. Az orthodoxok aztán úgy látszik elhatározták a liberalis pártot kiéheztetni s következőleg míg az orthodox consistoriumoknak újabb pénzösszegek adattak rendkívüli egyházi költségekre, a liberalisok nem kaptak semmit. Még ennél keményebb példákat is hozhatnánk fel az orthodox erőszakra. 1876-ban a politikai helyzet feszültsége némileg engedett. Egy szabadabb elvű férfi jutott a ministeri székbe. De még ez is azt rendelte el, hogy a kebli tanácsok három éves választásai a zsinat határozataival összhangzólag intézessenek. A liberalis hitközségeket a minister igazságos eljárásáról és jóakarataról biztosítván, a szokatlanul új és kedves hang azokat nagy mértékben lekötelezte. A vallásügyi minister nagy nyomatékossággal adott kifejezést azon kívánságának, hogy az egyházban a békét helyreállítva akarja látni; ezért a liberalisokat arra kérte, hogy a legközelebbi választásokon az előde által kibocsátott rendelet szerint járjanak el. A kibékülés reményében a nagy többség ezen megnyugodott. Azonban némely consistoriumok nem voltak hajlandók e compromissumra és a zsinat törvényeit ignorálták. Ezek választásait a vallásügyi titkár semmiséknek és érvényteleneknek nyilvánította; s néhány zsinati választás is a liberalis hitközségekben megsemmisített azért, mert a hitvallásról való bizonyágtétel nem vétetett komolyan tekintetbe.

De az orthodox hitközségek választásai mind helyben hagyattak, habár ezek közül is igen sokban a megválasztottól semmi bizonyágtételt nem kívántak. Így a minister ígéretei, a liberalisoknak a kibékülés reményében tett engedményei mit sem eredményeztek. Az orthodox párt nem hagyott alább követeléseivel, s hogy az elnyomás művét befejezze, egy új zsinatért zajongott. Dufaure-tól nem nyerhette meg; de az 1877. május 16-i politikai reactioval a győzelem reménye pillanatra ismét föléledt, hogy az 1877 végén bekövetkezett választásokkal, a Senatus újra szervezésével és Grévy-nek elnökké választásával újra alá szálljon, mert ez alakulás az orthodox reactionariusok működésének végre mégis határt szabott. Egy időre legalább feladták egy új zsinat összehívásának eszméjét; s egy újabb ténykörülmény, melyet meg fogunk említeni, eléggé megmutatta nekik, hogy egy kívánságuk szerint való zsinattól most távolabb állanak, mint valaha.

A francia reformált egyház jelen történetének e vázlatos rajzolásából, úgy hisszük, hogy a két párt állása és iránya elég tisztán áll az olvasó szemei előtt. Könnyű belátni, hogy mindenik pártot természeti hajlamai mily irányba vonzák egy a politikát, mint a vallást illetőleg. Akár van inyére az orthodoxoknak akár nem, a lapok a politikai reactio szövetségeihez számítják őket; s azok a férfiak, kik az államtanácsban a protestans orthodoxia képét viselik, csaknem mindig ellenzéki állást foglalnak el a republicanusokkal szemben. Az orthodoxok azon mértékben bírták a kormány bizalmát, vagy vesztették el a mint a reactionarius vagy szabadelvű párt jutott kormányra. Ha a vallásügyi minister conservative volt, kérkedve hordták fen fejüket, — ha pedig liberalis, megalázodva hallgattak. Jelenleg oly férfi ül a ministeri székben, ki komolyan törekszik a liberalis eszmék megvalósítására. Következőleg mostanában keveset hallunk az orthodox táborról. Most semmi hang a liberalisoknak az egyházból való kiűzéséről. Ellenkezőleg az orthodoxia békéltető hangon beszél. Most maga kéri, hogy az oly kérdések, melyek surlódást vagy szakadást idéznének elő, mellőztessenek. A liberalisok sem kívánnak többet. De ki idézte elő a viszályt? A liberalismus barátjai nem ellenzik az egyházszervezet gyakorlati javítását, a zsinat szabályszerű összehívása ellen sem volt tényleg semmi kifogásuk, csak azt kívánják, hogy a zsinat működésében az egyháznak csak fegyelmi ügyeire terjeszkedjék ki, a dogmait mellőzve. Nem ismer-

rik el, hogy a zsinatnak joga lenne a protestans hitet kötelező tételekbe foglalni. S mert a zsinati többséget képviselő párt képtelenséget kíván, midőn egy hitvallást mindenkire kötelezővé akar tétetni, a jelenlegi kormány, melynek republicanus nézetei mind nyilvánvalóbbak lesznek, úgy hiszszük, nem fogja a zsinattartást megengedni. A kormány ilyenén elhatározására mutat az a tény, hogy a francia reformált hitközségeknek az 1852. márcz. 26-i törvény által teremtett központi tanácsát ép most szervezte újra. A tagok száma, mely azon törvény szerint tizenötöt kell hogy tegyen, halál és lemondás következtében felényinél kevesebbre apadt le. Egy a mult jul. 3-i határozattal a létszám kiegészítetett, a minister [nevezvén ki a tagokat. De határozott ígéretet tett arra nézve, hogy rövid időn egy törvényjavaslatot fog a ház elé terjeszteni, mely a kinevezést az egyház képviselő testületeire ruházza.

A zsinat barátai fenhéjázó eljárásaikkal megölték a zsinatot. Az orthodoxok most kezdik valóban a helyzet mivoltát fel-fogni és a zsinatért nem zaklatnak; jelenleg törvénytelen jellegű gyűlések tartására szoritkoznak csupán, mi ellen a liberalis pártnak kifogása nem lehet. A liberalisok nem bánják, ha az orthodoxok mind gyűléseznek is, hogy saját idvességükre confessiokat alkossanak, de tudva azt, hogy nekünk teljesen törvényes szervezetünk van, bizonyára ennél valami okosabb dolgot művelhetnének. Mindaddig mig az egyház törvényes alapja a concordatumon nyugszik, az állam a szabályzó hatalom s annak van jogában és kötelességében az egyik sectának a másik által való elnyomatását megakadályozni. A mostani ministerium működése biztosítékot nyujt afelől, hogy a köztársasági kormány ezen felelősség elől kitérni nem akar. S nem tud-e a két párt egymással egyetértésben élni és egy akarat-tal működni ama protestáns érzelmek és elvek terjesztésében, melyeket Franciaország ismét kedvezőleg fogad? A kérdés most egészen más alakban jelentkezik, mint két vagy három évvel ezelőtt. Akkor a reactionarius politikusoktól támogatott párt előre tombolt örömeiben, hogy mint fogja a másik pártot leverni, vagy pedig az egyházból kiűzni. A dolgok akkori állásában ép e sorok írója a szétválás czélszerűségét sőt szükségességét hangsúlyozta a sajtóban; de most a köztársaság a helyzet úrnője és az félreismerhetlen szavakban kimondotta: „Önöknek egyenlő jogaik vannak; én nem fogom megengedni, hogy egyik párt a mási-

kat elnyomja.“ E nyilatkozat tökéletesen kielégíti a liberálisok kívánságait. Most hogy a vallási dolgokban a szabadság és férfias önbecsülés védve vannak minden erőszakos megtámadás ellen, könnyű lesz kölcsönös egyetértésre jöni és együttesen munkálni, ha mindnyájan tiszta és nemes szándékkal akarjuk. Több körülmény arra mutat, hogy e nézetet már az orthodox párt egy nagy része is osztja, belátván ama hamis politika továbbbüzésének veszélyét, melybe némely vezéreik pártszelleme vitte belé. A néhány nap mulva tartandó törvénytelen zsinathoz több oldalról feliratokat intéztek, kérve, hogy tanácskozásai kibékülésre és egyesség létrehozására irányulnának. *) A liberális párt nagy örömmel szemlélné a reformált egyház egységét; az az elszakadást mindig oly lépésnek tekintette, melyhez csakis a legutolsó esetben kell folyamodni. Természetes, hogy a világiak legnagyobb része a szakadásnak mindig ellene volt. A legkitünőbb jellemű és legtanultabb férfiak ugy az orthodoxok, mint a liberálisok közt mindig azt hangsúlyozták, hogy a protestánsoknak együttesen, karöltve kell munkálniok, ha erős egyházat akarnak. A protestáns közönséget ez életkérdésre újabb és újabb czikkek tették figyelmessé. Ezek közül egy, mely a napokban jelent meg, különösen érdekes. Névtelenül levén közölve, valószínűleg orthodox író műve, de igaz keresztény szelleme a legmelegebben ajánlja.

A szerző többek közt indítványozza :

1. „Az egyes hitközségek függetlenségét és testvéri egyesülését. 2. egy központi épület emelését Párisban, hol a két párt szabadon vitatkozhasseék a protestantismus vallási és erkölcsi nagy érdekeiről. Protestáns ügyvitelek és társulatok csoportosítandók lennének. Ez épület az ugynevezett *Reformatio háza* (*Maison de la Reformation*) lenne. Az összes francia protestánsok közadakozásából alapítva, az ők tulajdonukat képezné. Egy tágas terem rendezetnék be felolvasásokra, vallási társulatok gyűléseire s általán minden olyan szolgálat vagy ünnepély tartására, mely a protestáns szellem előhaladását és fejlődését célozná. Külön teremről lenne gondoskodva egy protestáns, különösen a francia protestáns könyvtár számára, mely ott aztán méltó otthont találna; s továbbá külön olvasó és társalgó termekről, melyek a francia

*) Mióta e sorok irattak a törvénytelen zsinat már megtartatott; sajnos hogy a kérésnek a zsinat pártszellemével nem felelt meg.

protestansoknak, vagy a külföldi protestans vendégeknek, kik időnként Párisba jönnek, testvéries találkozási helyül szolgálnának.

Ez indítványokat melegen karolta fel egy mind Franciaországban, mind külföldön jól ismert liberalis protestans férfi, a kitűnő tudós Read Károly, a francia protestantizmus történelmi könyvtárának megalapítója és a központi tanács egyik teremtője. Ő aláírást is nyitott az indítványozott épületre, melynek *Concordium Protestant Français* nevet kíván adatni. A jövő meg fogja mutatni, hogy a francia reformált egyház hívei elég bölcssek-e ily tanácsokra figyelni és azok szerint járni el. Reméljük és hisszük, hogy azok lesznek; reméljük annál inkább, mert ily tanácsok egyidejűleg több oldalról adattak.

Igy a francia reformált egyházban dúló nagy vihar, mely azt az utóbbi időkben kiméletlenül ide s tova hányta, vetette, lecsendesült. És hogy teljes csönd és nyugalom álljon be, melyet a vallási gondolat különböző iránymenetei se zavarjanak meg, arra nézve semmi egyéb nem szükséges, minthogy a párisi consistorium az igazság és a tisztességes eljárás útjára térjen vissza. Tényleg ez a testület szitotta az egyenletlenség tüzét, ez akarta mindenk felett a liberalisoknak az egyházból való kiűzetését; elvette tőlük isteni tisztelet helyeiket, megfosztotta lelkészeiktől és választási jogaiktól. Hogy ha visszaadja a mit elvett, és vissza kell adnia, ha saját jó akaratóból nem, kényszerítve — a teljes kibékülés be fog következni. Igy a reformált egyház szép jövőnek nézhet elébe. A körülmények soha sem voltak kedvezőbbek iránta, mint a jelen pillanatban. A komoly gondolatot, mely hazánkból a császárság éveiben száműzve lenni látszott, ma már tisztelik. A népszerű csodák durva babonái és az ultramontanok fanatikus katholicismusa ellen pedig egy erős reactió van keletkezőben. Némely megyékben már több eset fordult elő, hogy katólikus papok a protestáns vallásra tértek és híveik együttesen követték. A nép nem idegen a protestáns isteni tisztelettől. S mindenk felett a protestáns gondolkozással rokonszenveznek a kor gondolkozói, vizsgálódó szellemei, az igazság felkent barátai közül többen. A protestáns gondolatnak ezek közt kell természetes szövetségeseit keresni, ezekhez kell intézni tanítását és igehirdetését.

Hogyha Párisban az „Oratoire“ és „St. Esprit“ s más templomok szószékei megnyitvatnak oly szónokoknak, mint Fontanés, Dide és Viguié, az üres templomok figyelmes hallgatókkal fognak megtelni, kik élvezni fogják az egészséges és éltető táplálékot, mely vallásos természetök szükségéit elégit ki. Akkor a protestantismus Párisban el fogja foglalni az öt megillető magas helyet, melyre szelleménél fogva jogosítva van. A jelenlegi párizsi papok, kettő vagy három kivételével, egyáltalán nem felelnek meg a jelenkori prédikálás követelményeinek, különösen közönségeiket tekintve. Tartalom, forma, előadás egyik sem kielégítő; kevés gondolat, roszt styl, és semmi szónokiasság. Innen van, hogy a mivelt közönség ha a párizsi hivatalos templomokba megy isteni tiszteletre, a protestáns prédikálást épen oly laposnak, unalmasnak és haszon nélkülinek találja, mint a katholikust. A francia protestantismus valóban elsőrendű szónokokkal bir; de Páris hivatalos szószékei el vannak zárva előlük. A nyomorult pártérdek elhallgatta ama hangokat, melyek leghathatósabban hirdetnék az isteni igazságot. S mig ez a politika uralkodik, a liberalis keresztény vallás Párisban nem fog tért nyerhetni.

Összevonva a fennebbieket: A francia reformált egyházat alkotó két párt több évi heves küzdelem után hallgatólagosan fegyvernyugvást kötött és úgy látszik közel van a béke formális aláírásához. Az orthodoxok bár félénken, de közelednek; a liberalisok kissé bizalmatlanok, mert nem akarnak még egyszer megcsaladni, mindazonáltal készek békejobbat nyújtani abban a tudatban, hogy a béke és szövetség kötés aláírásakor a köztársasági kormány elnököl, melynek elhatározott szándéka az egyensúlyt fentartani.

Hogy a francia reformált egyház jelen helyzetének fennebbi rajza teljes legyen, nem hagyhatjuk említés nélkül a strasburgi theologiai fakultásnak két év előtt Párisba történt áthelyezését. Strasburgban vegyes facultás volt, melyen a francia lutheranus egyház lelkészei mind, és a reformált egyházéinak legnagyobb része képeztetett. Az 1870-iki háború s Elzász és Lotharingia elvesztése után szükségessé vált a lutheranus egyház lelkészeinek neveltetéséről gondoskodni. Természetesen az elzaszi facultásnak Franciaországban újra felállítására indítványoztatott. De a volt a kérdés: hol? Először Párizst nézték ki, de csaknem hat év alatt ez irányban sem-

mit sem tettek; a kormány mind ellenkezőt akart és késlekedett valamely tervvel előállani. E miatt a lutheranus egyház érdekei mindinkább szenvedtek. Végre 1877. márt. 27-én a közoktatásügyi minister, Waddington, megnyerte a köztársaság elnökének aláírását a strasburgi vegyes theol. fakultást Párizsba áthelyező határozatra, a montaubani fakultás érintetlen hagyatván. Nagy volt az orthodoxok boszúsága, midőn értesültek, hogy e fakultás vegyes lesz, s hogy épen mint a strasburgi, reformált lelkészeket is nevel. Ők azt kívánták, hogy az csak a lutheranusok számára állittassék. Kétségtelen, hogy a montaubani fakultás, melyen a tanárok egy kivételével, mind orthodoxok, fontosságából veszteni fog. A párt ekkor azzal vigasztalta magát, hogy a párizsi fakultásra közülök neveznek ki tanárokat. Azonban ebbeli reményük csakhamar füstbe ment. Nagyon le lettek hangolva, midőn az 1879. ápr. 19-iki hivatalos lapban olvasták azon két tanár nevét, kikre a kormány a Strasburgban szolgált két tanárral a reformált tanulóok theologiai nevelését bizta. Lapjaikban keserves panaszhangokban törtek ki, sőt állítólag az államtanácshoz akartak fellebbezni ezen két kinevezés megsemmisítéseért. Nincs tudomásunk arról, hogy e fellebbezési szándékkal felhagytak-e vagy nem, hanem annyi bizonyos, hogy az államtanácsnál nem találnak kedvező fogadtatásra. A strasburgi fakultás Párizsban helyreállítva szép otthont talált az Arago Boulevardon a csillagdtól nem messze. Az intézet ünnepélyes megnyitása mult évi november 7-én történt Ferry Gyula közoktatásügyi minister által, több kitünő tudós, író és államférfi jelenlétében. A minister megnyitó beszédére a francia protestantismus büszke lehet, mert legnagyobb elismeréssel adózott a protestáns elvek iránt; valóban gyönyör volt hallani amaz ékes hangokat, melyekben a reformáció a kormány egy tagjától oly nemes igazságszolgáltatásban részesült.

„Önök egy vegyes fakultás“ — mondotta a minister — mialatt azt értem, hogy önök itt a liberalismus és a türelmes-ség üde, egészséges légkörében fognak mozogni, és ez intézet küszöbét sohasem lépi át a felekezeties szellem, a féltékenység és üldözés szelleme, mely a vallásos lélek elferdülése s az evangelium kigunyolása.“ S miután az állam és egyház viszonyát a nevelésügyre nézve fejtegette, beszédét a következő szavakkal zárta be: „Mi módon jöhetne az állam önökkel ösz-

széütközésbe? A protestántizmus a szabadság első szülötte az újabb kor történetében. A mi politikai evangeliumunk az önöké is; az 1789-iki forradalom, melynek logikai kifejlődése és szükségképi következménye a mi mostani köztársaságunk, részben önökért történt; az önök végleges felszabadítása onnan számítódik. Mi ennél fogva önökben egy barátságos hatalmat, egy szükségyszerü szövetségest üdvözlünk, mely sem a szabadságnak, sem a köztársaságnak nem árthat. Önök számíthatnak reánk, mint mi számítunk önökre, és biztosok lehetnek az iránt, hogy nálunk nemcsak igazságot, hanem mély rokonszenvet is találnak minden időben.“¹⁾

E szavakat óriási taps követte. S valóban katolikus országban egy katolikus minster ajkáról nevezetes szavak ezek. A fakultás dekánja Lichtenberger beszélt Ferry után, meleg köszönetét fejezván ki a kormány képviselője iránt. Záradékul az ékesszólás tanára Viguié olvasott fel „a reformatorok szónoklatáról.“ Viguié maga egyike a legkitünőbb egyházi szónokoknak; ékesszólásával a válogatott hallgatóság csodálatát és tapsait s magának a katolikus minsternek is legnagyobb elismerését érdemelte ki.

November hetedike dicső nap volt a francia protestántizmusra, az igazság és szabadságra nézve. Ettől fogva a komoly theologiai tanulmány számára szabad tér nyílt meg. S van okunk reményleni, hogy a párizsi fakultás nem fog tanulóiban hiányt szenvedni. Ez óhajtandó is, mert a reformált egyház lelkészek hiányát érzi. Az 1872-iki zsinat sok fiatal embert riasztott el a papságtól, kik a theológiára akartak lépni, de más pályát választottak, hol legalább szabadok lehetnek s nem a formula szolgái. Nehány esztendő kell még ahhoz, míg az egyház a rajta ejtett sebekből fölüdülhet. De a jövő a szabadság és lelkiismeret harczosaié, kiknek győzelme bizonyos.

CHARRUAUD DEZSŐ.

¹⁾ L. e beszédet bővebben mult füzetünk 415, 6. ll.